ناسنامەی ئەدەبی ...
عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

ناتوانین هەرگیز لە زمانێك زێتر بە كار بهێنین.
“دریدا”
ناتوانین هەر تەنها زمانێك بە كار بهێنین.
“عەبد ئەلكەبیر ئەلخەتیبی”

لە ژێر تایتڵی پرسیاركردن لە تاریكی و سەبتایتڵی ” لە هیچ دنیایەكەوە رەوانە نەكراوم” كتێبی ناسنامەی ئەدەبی (عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا) لە بڵاوكراوەكانی گۆڤاری “نما” هەولێر 2018 كەوتە كتێبخانەی كوردییەوە، ناوەڕۆكی ئەو كتێبە پێكهاتووە لەو بەشانە: نیگای هونەر، چاوی شۆڕش، نەخشی منداڵی، خەیاڵی كتێب، شۆڕشی نوێ، ئەدەبی بەرگری، پرسیاركردن لە رۆمان و رۆمانی كوردی، نیگای من و هەشتاكانی ئەدەبی كوردی، لە خوێندنەوەوە بۆ خوێندنەوە، من و یەكێتی نوسەران، من و ئازاد سوبحی وەك شاعیر، گۆڤاری سەراب…

لە پێشەكییەكی كورتدا پێناسەی ئەو كتێبە بەو جۆرە كراوە:
خوێنەری خۆشەویست ئەو دەقەی بەردەستتان یادەوەری نییە، چونكە گێڕانەوەی ژیانی كەسی نییە، وەك چەمكی یادەوەری داوای دەكات. ژیاننامە نییە، وەك ئەوەی لەسەر راستبێژی وەستا بێت، بەڵكو زمانێكی دیكەیە بەرانبەر زمان و لەگەڵ زماندا! نەك بەو مانایەی كە كاری چارەسەركردنی یەكیەتی زمان بكات، بەڵكو بەو مانایەی كە زمان دەیەوێت.
بە هەر زمانێك كە (من) دەخەینە نێو رستەوە، یان یادی (من) دەكەینەوە، یان زمانی (من) ئاشكرا دەكەین.. راستەوخۆ “من بیر دەكەمەوە”ی دیكارت ئامادەیی هەیەو (من) دەبێتەوە سەنتەری بیركردنەوە. ئەو دەقە بە نیازە (من)ی دیكارتی و (من)ی گرامەرو (من)ی ئەدەبی بخاتە سەر خودی خۆی، یان سەر ئەمە.. بیركردنەوەیەك هەیە پێیوایە كۆی ئەو (من)انە لە رووی (سۆسیۆ- رۆشنبیری)یەكەی با جیاوازیش بن، هەر هاوشێوەن، چونكە كۆی ئەو (من)انە بە هەمان واقیع و دەروون و دیاردەوە بەندن، ئەگەرچی رێگای زمانیان هەمان رێگاش نەبێت.. بە دیوەكەی دیكەش دریدا لە (ل 44) كتێبی (احادیە الاخر اللغویە) دەڵێت: هەر چەنە بە گەڕان بە دوای چییەتیمان لە نێو زماندا، وەك مەسەلەی گێڕانەوەی بەكۆتایی سەیر دەكرێت.

بە كورتی دەمەوێ بڵێم (من) لەو دەقەدا بابەت نییە، بەڵكو دەكەوێتە نێو ئەزموونی زمان و ئەزموونی (سۆسیۆ- رۆشنبیری)یەوە، لەوێوە پەیوەندی بە جەوهەری (من) لە لەگەڵ زمان و زمانی ئەدەبییەوە دەبەستێت.

(1)

یەكێك گوتبووی ئەوەی زۆربەی وەرزەكان پانتۆڵێكی كاوبۆی شین و كراسێكی سپی و كڵاشێكی سپی لە پێ دەكا، هەمیشە كتێبێكی بە دەستەوەیەو خەیاڵی لێرە نییە، ئەوە موتەڵیبە؟! دەزانم سەرم لە نێو كتێبان دەجولێتەوە، بەڵام وەك (ئەرستۆ)ی گەورە خوێنەری دنیا نا، خەیاڵم بەدوای گرتنی گەردەلوولەوەیە، بەڵام (ریلكە) نیم! ئەوە فیگۆری ژیانی رووتی منی□ ب□ كەمەكێك دەستكارییەوە، مرۆڤێك كە نەیتوانی خۆی بكوژێ، نەیتوانی وڵات جێبھێڵێت، مرۆڤێك لە ناخەوە دژی دامەزراوی سیاسی و پیرۆزی ئیمانی داخراوو لەگەڵ شتە پەراوێزو بچوكەكاندا دێتەوە…

(2)

نا بێ بیر لە تێكدانی دنیاو شۆڕش و یاخیبوون بكەینەوە، بەڵام ئەوەی ئەمڕۆ بۆ شۆڕشمان دەگەڕێنێتەوە، شتە بچوكەكانە نەك حیكایەتە گەورەكان، جیاوازییە نەك پەیوەستبوون…مرۆڤبوونە، مرۆڤبوون زێتر بە شۆڕشمان دەبەستێتەوە، زێتر لە پرسی چەوسانەوەو ئازادی…مرۆڤی شۆڕشگێر بەرگری لە دادپەرەوەری دەكات، شۆڕش پێویستی بە بەرگری نییە؟! نادادپەروەری دیارە، بەڵام دادپەرەوەری تەمومژاوییە، وەك چۆن تاریكی ئەو كاتە ئامادەیە، كە رۆناكی نائامادەیە! دادپەروەریش جگە لە ونبوونی نادادپەروەری شتێكی دیكە نییە! شۆڕش دیارە وەك ئەوەی هەیە، شۆڕشیش ئەو كاتە بوونی هەیە كە مرۆڤبوون و دواتر ئازادی و خودی دادپەروەری.. لە لێوی مەرگ نزیكترن، نەك لە دەمی ژیان…

(3)

شتەكان وەك چۆن هەن، ئەوە نین، یان مەرج نییە وابن.. ژمارەی دانیشتوانی ئەمریكا لە شەش پۆینت سێی دنیا تێپەڕ ناكات، بەڵام ئەو بانگەشەیەی كە بۆ مافی مرۆڤ دەیكات هەموو دنیای لەخۆگرتووە، بیر لەوە ناكاتەوە كە لە سەدە پەنجای سامانی هەموو دنیا لە ئەمریكایە، بیر لەو جیاوازییە گەورەیە ناكاتەوە لە نێوان ژمارەی دانیشتوانی دنیا و خۆی… ئەو قسەیەم لەوێوە دێت، كە ناكۆكی سیاسی هەموو شتێكی بەخۆوە گرێ داوەو هەموو شتێكی بە رەمزكردوە. دەزانم هەموو ناكۆكییەك بەرئەنجامی ناهاوسەنگی هێزە، ئەی خۆگونجانی خەڵكی مانای چییە؟ خۆگونجانی خەڵكی پەیوەستبوونێكی درۆزنانەیە! ئەو قسەیەم گشتگیر و هەندێ رەقە، بەڵام خەڵكی بە بێ ئاگایی بوون

باوە بە ئایدیۆلۆژیا دەهێنن، بەر لەوەی بیر لە راستییەکان بکەنەوە. خەڵکی هەمیشە بە کارێك هەڵدەستن کە حەزی لێناکەن، چونکە دەیانەوێت لە واقیع دوور بکەونەوە، ئەوە ئایدیۆلۆژیایە! ئایدیۆلۆژیا مانا بە هەموو شتێك دەبەخشێت بە تیرۆر و کۆنەپەرستیش. ئەوەی خەڵکی بێ ئاگا ڕاست دەکاتەوە ئایدیۆلۆژیایە، ئەوەی ماندوویان دەکات ئایدیۆلۆژیایە، ئەگەرچی ئایدیۆلۆژیا وەك ئەوەی هەیە، درەزنانەش بێت.

(4)

کتێب ئازادی تاك دەچەسپێنێ و دەسەڵات ڕەتدەکاتەوە. یەکەمیان هەر تەنها پەیوەندی بەوەوە نییە کتێب تەنیامان دەکات، بەڵکو پەیوەندی بەوەوە هەیە کە دەرگاو پەنجەرەکانی مێشکمان بەسەر ئەویدیکەدا دەکاتەوە. دووەمیان مەبەست دەسەڵاتی ڕەهایە، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کتێب بەشێوەی کراوەکەی وزەیەکمان پێدەبەخشێت کە بە مەعریفەی جیاوازەوە بەندە، هەمیشە لە نێوان وزەی مەعریفی و تەنیاییدا دیکتاتۆرییەت هەرەس دەنێ! لە پانتایی مەعریفەدا ژیان بە ڕەنگە جیاوازەکانی دەجوولێتەوە، لە تەنیاییدا دەسەڵات بە کەس دەمێنێتەوە…دنیای کتێب و خەیاڵی خوێندنەوە، دنیای رامان و هەڵوەست و بیرکردنەوەیە. هەمیشە ژیان بابەتەکە مرۆق بەر لەوەی مامەڵەی لە تەکدا بکات و هاوژیانی بکات، دەبێ بیخوێنێتەوە، دەبێ تێیبگات.

(5)

من دەڵێم ئەوەم کە هەم، لە هیچ دنیایەکەوە ڕەوانە نەکراوم . قسەی پۆلیسی ئایدیۆلۆژیی هەرچی بێت، ئەوان سەربەستن چۆن بیر دەکەنەوە، من هەمیشە ڕێزم بە بیروڕای جیاوازی ئەویدیکە هەیە، نەیاری کەس نیم، من ئەوەم کە هەم و چێژی لێدەبینم، بۆ ئەوەی کەس پێم بڵێت چێژ وەربگرە؟! ئێمە مرۆقین کاڵا نین، وەك مامۆستای یەکەم ئەرستۆ دەڵێت بوونەوەرێکی کۆمەڵایەتین، بە تەنیا ناژین، پەیوەندی کۆمەڵایەتی بە یەکمان دەبەستێتەوە نەك بازاڕ، بەڵام گرفتی ئەویدیکەی سیاسیی لەبرەوە دەستپێدەکات لە بەیەك بەستنەوەی بازاڕی ئایدیۆلۆژیا.. گرفتی ئەویدیکەی سیاسیی ئەوەیە دەیەوێت وەك ئەوان بیر بکەینەوەو وەك ئەوان خەیاڵ بکەین و وەك ئەوان هەڵبژێرین.. ئایدیۆلۆژیستەکان دەیانەوێ کتومت ئەوان بیت، سارتەر لە ئاماژەیەکی بەناوبانگی فەلسەفییدا بە ئەویدیکە دەڵێت “ئەو منەی کە من نییە” بەڵکو ئەویدیکەیە، ئەویدیکەیەك کە هەموو خەسڵەتە جەوهەرییەکانی خودی هەیە، لە بیرکردنەوەو ئازادی و ویست…

(6)

(پێشمەرگە 1961)ی (ڕەحیمی قازی) یەکەمین ڕۆمانی کوردییە، یان

(مەسەلەی ویژدان 1970)ی ئەحمەد موختار جاف، یان (لە خەوما 1975)ی جەمیل سائیب؟!.. ڕۆمان وەك كردەیەكی هونەری پێشانئامێز لەسەر بنەمای گێڕانەوەو ڕووداوو كاراكتەر، لە نێوان خەیاڵ و حەقیقەتدا خۆی دەبینێتەوە و بە شێوەیەكی تا ئەندازەیەك ئاڵۆز دەچنرێت.. ڕەنگە ئەو بە ناو پێناسەیە (ئاڵۆزی ڕۆمان) و (ئازادیی ڕۆمان) لەوەدا هەڵگرتەوە، كە تاكو ئێستا نەتوانراوە سنورەكانی ڕۆمان وەك پێویست دیاری بكرێت!! كەواتە پێشمەرگەی (ڕەحیمی قازی) ئاڵۆزترین ڕۆمانی چنراوی كوردییە، یان (لە خەوما)ی جەمیل سائیب چەمكی ئازادی لە ڕۆمانی كوردی دەخاتە ڕوو؟! لەسەرەتادا هەموو ئەوانەش زۆر گرنگ نیین، گرنگ ئەوەیە لە كوێ وەستاوین، من دەڵێم هەتا ئەوەی دەگوترا كورد ڕۆمانی نییە، با ڕۆمان بنوسین.. لە نوكتەیەك وەستابووین، دەڵێن: كەسێك لە كافێیەكدا داوای قاوەیەكی بە سەرتوو دەكات، دوای نیو سەعات لە چاوەڕوانی، گارسۆنەكە دێتەوە دەڵێت: سەرتوومان نییە، بەس شیریشمان نییە، بۆ قاوەیەكی بێ شیرت بۆ دروست نەكەم.

(7)

بزاڤی ڕوانگە بەشێكی زۆری ئەدەبی حەفتاكانی كوردی (باشوری كوردستان)ی داگیر كردبوو و بانگەشەی بۆ كۆمەڵێ دروشم دەكرد لەوانەش: وتەی نوێ، بیری نوێ، كرداری نوێ، لە ڕووی بیركردنەوە هەنگاوێكی نوێ بوو بەرەو یاخیبوون لە دابونەریت، لە زمانی سروشتئامێزی گێڕان و هاوەڵكانی.. ڕوانگە هەرگیز شۆڕش نەبوو، ڕوانگە یاخیبوون لە ڕووی ڕەمزگەرایی و زمانی ئەدەبی و هونەرییەوە، بانگەشەی تیۆری هونەر بۆ هونەرییان دەكرد، هەموو ئەوانەش ڕوویەكی نوێی بە ئەدەبی كوردی بەخشی..

بە بڕوای من هەشتاكانی ئەدەبی كوردی ئەوەندە تاریك نەبوو، ئەدەبی هەشتاكان جگە لە پەرەپێدانی چێژی هونەری و زمان و جوانكاری، مەعریفەی ئەدەبی قووڵتر كردەوەو دنیابینییەكی بوونگەرانەی بەرهەم هێنا! دەشێ جوانكاری و زمانی مەعریفی و خودگەرایی وەك سیمایەكی جیاوازی شیعرییەتی هەشتاكان هەڵگرینەوە، دەمەوێ بڵێم بە شێوەیەكی گشتی ئاكامی شیعرییەتی هەشتاكان، دەكەوێتە نێوان چێژو خودگەراییەوە.

(8)

خوێندنەوە فەزایە، بۆیە دەخوێنینەوە تاكو فەزایەكی دیكەی جیاواز بۆ خۆمان دروست بكەین.. لە تیۆری (وەرگرتن) لە یەك نەچوونی دەق و خوێنەر وەك یەكێك لە مەرجە بنەڕەتییەكانی (ئاوێتەبوون) قسەی لەدەكرێت! بۆ ئەو مەسەلەیەش ڕەخنەگری ئەدەبی (وولفگانگ ئایزەر) سوودی لە توێژینەوە كۆمەڵایەتی و دەروونییەكانەوە وەرگرتووە بۆ

نموونە: لە بواری کۆمەڵایەتیدا تێکەڵبوونی دوو کەس ئەو کاتە بەشێوەیەکی بەهێز روودەدات، کە هەر یەك لەوانە بتوانن ناسنامەی کۆنی یەکتر لەبیر بکەن، لە نوێوە یەکتر بناسن، چونکە لە کاتی لەبیرکردنی ناسنامە کۆنەکانیان هەر یەك لەسەر ئەویدیکە لە ڕێگای خوێندنەوەی حەقیقی خۆی یان “ناشت” وێنەیەك دروست دەکات، یان تەئویلی تایبەت بەخۆی دەبێت و هەر لەسەر بنەمای ئەو وێنەیەی کە لە یەکەم ناسینەوە دروست دەبێت، پەیوەندی نوێ دادەمەزرێنن، دامەزراندنی پەیوەندی نوێ لەنێوان ئەو دوو کەسە، لەسەر بەش و پڕکردنەوەی ئەو بۆشاییە، جگە لە پشتبەستن بە خوێندنەوەی حەقیقی و تەئویل شتێکی دیکە نییە، هەموو خوێندنەوەو تەئویلێکی نوێی دەقیش رەهەندێکی جولاو و نوێ بە تێڕوانین و بیرکردنەوەی خوێنەر دەبەخشێت! وەك دەزانین هەمیشە تێڕوانین و بیرکردنەوە لەسەر تەئویلی کۆن و پێشینە، حاڵەتە جێگیرو پەڕگیرەکە یان کۆنەکە زۆتر دەچەسپێنێت، بەو مانایەش هیچ خوێندنەوەو تەئویلکردنێکی نوێ لەسەر ناسنامەی کۆن لە دایك نابێت، چونکە خوێندنەوەو تەئویلکردن لە دەرەوەی ئیبداع نییە، بە مانایەکی دیکە خوێندنەوە و تەئویلکردن لەسەر ناسنامەی کۆن، زۆرجار بە وەهم دەگۆڕێت، بەڵام لەگەڵ هەموو ئەوەشدا خوێندنەوەو تەئویلکردنیش وەك کردەیەکی بەردەوام لە تێگەیشتن، هەرگیز خاوەندارێتی ناکرێت، بەڵکو فۆرمەکە لە فۆرمەکانی بوون لە جیهاندا، بەو مانایەش دەشێ “وەهم”و ” تەئویلکردن” دوو فۆرمی هاوپەیوەست بن..

(9)

سوکرات لە دووری شاری زاڵمان پیاسە دەکات و لە نێو قساندا خەون بە شارێکی دیکەوە دەبینێ! سوکرات لە دەرەوەی شاری زۆرداران، لەگەڵ قسان هەنگاو دەنێ و خەون بە شارێکی دیکەوە دەبینێ! شاری زاڵمان و شاری زۆرداران لەو دوو نەخشەیەدا یەك واتایان هەیە، بەڵام دەشێ زاڵم شار بەڕێوە ببات و زۆردار ئەوە بێ کە واز لە دەسەڵات ناهێنێت؟! لەگەڵ هەموو ئەوانەدا دەزانم لە شەڕی نێوان کەسەکان و هۆزو گروپ و دیدە جیاوازەکان.. خەونبینین یۆتۆپیایە، خەونبینین ئەو کاتە واقیعییە کە دادپەروەری بوونی هەیە، راستە دادپەروەری چەمکێکی ئیشکالییە! من چیرۆکنوس نیم، بەڵام هەوڵمدا زاڵم لە نادادپەروەری وێنا بکەم و زۆردار لە شەڕدا بنەخشێنم، چونکە لە مێژووی دەسەڵاتی کوردیدا خەونبینین هەمیشە کورتی دەنێ، نهێنی دەسەڵاتی کوردی لە ژمار نایەت، بە داخەوە مێژووی دەسەڵاتی کوردی، مێژووی شەڕو نادادپەروەرییە، نهێنی دەسەڵاتی کوردی ئەو نهێنیانەشن کە شەهیدان بردیانە ژێر گڵ.

(10)

چۆن (لم نیازمە)ی عەباس عەبدوڵڵا یوسف و (دوکەڵ)ی هاشم سەراج و (گەرم نەبوونەوە)ی جەلال بەرزنجی و قەسیدەی (سوتانی رەنگەکان)ی دلشاد عەبدوڵڵا و (لە غوربەتا)ی حەمە عومەر عوسمان و (تەمە سپیەکانی رۆح)ی کەریم دەشتی و (زەردك)ی ئەحمەدی مەلا.. وەك شیعر بۆ من جیاوازی خۆیان هەبوو، ناسینی (ئازاد سوبحی)یش وەك مرۆڤ و وەك شاعیر، نەك هەر تەنها جیاوازی، بەڵکو دڵکرانەوە بوو.

(11)

ئێمە کۆمەڵێك هاوڕێی نوسەر، لە دوای ئەوەی لە رووی بڵاوکردنەوەی بەرھەمەکانمان دووچاری جۆرێك لە نائومێدی بووین، دوای ئەوەی پانتایی میدیای کوردی جگە لە هیچ نەگوتن و بێنرخکردن، فریای گوتن و جیاوازی نەدەکەوت، جگە لە رووکارخوازی و دروشمبازاڕی ئازادی و ئەویدیکە شکاندن و پیاھەڵدانی بێ بنەما، کاری بە بیرکردنەوەی جیدی و راڤەکردن و رەخنەوە نەبوو.. ئیتر من و دانا سەعید سۆفی و ئازاد سوبحی بیرمان لە دەرکردنی گۆڤارێکی ئەدەبی کردەوە، لە چەند بەیەکگەیشتنێکی سێ قۆڵیدا بیرۆکەی گۆڤاری (سەراب)مان هێنایە ئاراوە، دواتریش بە پێشنیارکردنی نەوزاد ئەحمەد ئەسوەد لە لایەن ئازادەوە، سەراب بووە جێگای بیرکردنەوەو پرۆژەی ئەدەبیمان.